

Наукові перспективи
Видавнича група

Перспективи та інновації науки

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського

Видавнича група «Наукові перспективи»

Луганський державний медичний університет

Громадська наукова організація «Система здорового довголіття в мегаполісі»

Християнська академія педагогічних наук України

Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання

*за сприяння КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва",
Центру дієтології Наталії Калиновської*

«Перспективи та інновації науки»

№ 2(60) 2026

Київ – 2026

Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University

Publishing Group «Scientific Perspectives»

Luhansk State Medical University

Public scientific organization "System of healthy longevity in the metropolis"

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

**All-Ukrainian Association of Teachers and Psychologists of Spiritual and Moral
Education**

*with the assistance of the KNP "Clinical Hospital No. 15 of the Podilsky District of Kyiv",
Nutrition Center of Natalia Kalinovska*

"Prospects and innovations of science"

№ 2(60) 2026

Kyiv – 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 001.32:1/3](477)(02)

Ідентифікатор медіа - R40-05846

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-2\(60\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-2(60))

«Перспективи та інновації науки»: журнал. 2026. № 2(60) 2026. С. 3763

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 27.09.2021 № 1017 журналу присвоєно категорію "Б" із психології та педагогіки

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 27.04.2023 № 491 журналу присвоєно категорію "Б" із медицини: спеціальність 222

Рекомендовано до видавництва Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 16.02.2026, № 6/2-26)

Журнал видається за підтримки КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва", Центру дієтології Наталії Калиновської

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar

Електронний науковий журнал «Перспективи та інновації науки» заснований з метою висвітлення актуальних питань теорії та практики медицини, біології, біотехнології та реабілітації в Україні, за кордоном. Видання розраховано на науковців, викладачів, педагогів-практиків, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, здобувачів вищої освіти, громадсько-політичних діячів

Згідно Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом МОН України від 15.01.2018 № 32, повнотекстовий доступ до наукових статей журналу представлений на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського НАН України та в Національному репозитарії академічних текстів

Голова редакційної колегії:

Вадзюк Степан Несторович - доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фізіології з основами біоетики та біобезпеки Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України (Україна)

Заступник голови редакційної колегії: Торяник Інна Іванівна - доктор медичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії вірусних інфекцій Державної установи «Інститут мікробіології та імунології імені І.І. Мечникова Національної академії медичних наук України» (Харків, Україна)

Редакційна колегія:

- **Алієв, Ельнур М.** - доктор медичних наук, професор, професор Азербайджанського медичного університету (Азербайджан)
- **Бабова Ірина Костянтинівна** - доктор медичних наук, професор, старший науковий співробітник відділу економічного регулювання природокористування ДУ "Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України", лікар ФРМ (фізичної та реабілітаційної медицини) ДУ "Територіальне медичне об'єднання МВС України по Одеській області" (Одеса, Україна)

- Лєвіт Д.А.** **932**
СВОБОДА І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНИЙ МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ: РЕЖИСЕРСЬКІ МЕЖІ ТА ВИКЛИКИ ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ
- Лілік О.О.** **946**
ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ
- Люленко С.О., Небикова Т.А., Омельченко В.С., Скакун В.О., Будченко І.Є.** **958**
ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНО-МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ТА САМОСПОСТЕРЕЖЕННЯ УЧНІВ
- Мариківська Г.А., Будянська В.А.** **970**
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ В КОНТЕКСТІ РОБОТИ З МОЛОДДЮ
- Марченко О.Г., Сидоренко І.І., Ушань В.М.** **985**
ПІДГОТОВКА МОЛОДІ ДО СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ
- Матвієнко С.І.** **1001**
МЕТОДИ АКТИВІЗАЦІЇ СПРИЙМАННЯ МУЗИКИ ДОШКІЛЬНИКАМИ НА МУЗИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ
- Михайлишин Г., Волч І., Покришко О., П'ятковський Т.** **1013**
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ВИБІРКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МІКРОБІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БІОТЕРОРИЗМУ» ДЛЯ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
- Михайлова А.Г., Лимар Л.В.** **1022**
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МОЛЕКУЛЯРНОЇ БІОЛОГІЇ
- Михалюк А.М.** **1036**
РОЗВИТОК ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ФОРТЕПІАННОЇ ПІДГОТОВКИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ

УДК 323.1:37.015.31

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-2\(60\)-970-984](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-2(60)-970-984)

Мариківська Галина Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0001-9561-9292>

Будянська Вікторія Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0003-0621-4571>

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ В КОНТЕКСТІ РОБОТИ З МОЛОДДЮ

Анотація. У статті досліджено процес формування національної та громадянської свідомості молоді в сучасних умовах соціально-політичних трансформацій та воєнних викликів. Проаналізовано основні теоретичні підходи до визначення понять «національна свідомість» і «громадянська свідомість», з'ясовано їх взаємозв'язок та взаємодоповнюваність у процесі становлення особистості. На основі огляду наукових джерел виділено ключові чинники, що впливають на формування свідомості молоді, зокрема соціальні, культурні, освітні та політичні.

Особливу увагу приділено методам і формам роботи з молоддю, які сприяють закріпленню національно-ціннісних та громадянських орієнтацій у поведінковій сфері. Серед них визначено неформальну освіту, молодіжне самоврядування, волонтерську та громадську діяльність, культурно-просвітницькі ініціативи, проєктну та дискусійну роботу. Установлено, що інтеграція теоретичних знань і практичної діяльності сприяє формуванню цілісної, соціально активної та відповідальної особистості.

Проаналізовано вплив воєнних подій на національну та громадянську свідомість молоді. Доведено, що воєнні виклики стимулюють зростання громадянської солідарності, активізують волонтерський рух та сприяють переосмисленню національної ідентичності, надаючи їй більш усвідомленого та ціннісно насиченого характеру.

Визначено, що молодь у цих умовах виступає ключовим суб'єктом підтримки суспільної стабільності та розвитку держави.

Результати дослідження свідчать про необхідність системного підходу до формування національної та громадянської свідомості, який поєднує теоретичне осмислення, практичну роботу та врахування сучасних соціально-політичних викликів. Подальші наукові розвідки доцільно спрямувати на емпіричне оцінювання ефективності конкретних форм і методів роботи з молоддю в умовах воєнного та повоєнного розвитку українського суспільства. Перспективним є аналіз ефективності сучасних форм роботи з молоддю та розроблення

ISSN 2786-4952 Online

комплексних програм громадянського й національно-патріотичного виховання з урахуванням впливу цифрового середовища.

Ключові слова: національна свідомість, громадянська свідомість, робота з молоддю, соціальна активність, волонтерство, громадянська позиція, патріотичне виховання.

Marykivska Halyna Anatoliivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Humanities and Ukrainian Studies, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0001-9561-9292>

Budianska Viktoriia Anatoliivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Pedagogy, Foreign Philology and Translation, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0003-0621-4571>

RELATIONSHIP OF NATIONAL AND CIVIL AWARENESS IN THE CONTEXT OF WORK WITH YOUTH

Abstract. The article examines the process of forming the national and civic consciousness of young people in modern conditions of socio-political transformations and military challenges. The main theoretical approaches to the definition of the concepts of «national consciousness» and «civic consciousness» were analyzed, and their interrelationship and complementarity in the process of personality formation were clarified. On the basis of a review of scientific sources, the key factors affecting the formation of the consciousness of young people, in particular social, cultural, educational and political, are highlighted.

Special attention is paid to the methods and forms of work with young people, which contribute to the consolidation of national values and civic orientations in the behavioral sphere. Among them, non-formal education, youth self-government, volunteer and community activities, cultural and educational initiatives, project and discussion work are identified. It was established that the integration of theoretical knowledge and practical activity contributes to the formation of a complete, socially active and responsible personality.

The influence of war events on the national and civic consciousness of young people is analyzed. It has been proven that military challenges stimulate the growth of civil solidarity, activate the volunteer movement and contribute to the rethinking of national identity, giving it a more conscious and value-rich character. It was determined that youth in these conditions is a key subject of supporting social stability and development of the state. The results of the study indicate the need for a systematic approach to the formation of national and civic consciousness, which combines theoretical understanding, practical work and consideration of modern socio-political

challenges. It is expedient to direct further scientific investigations to the empirical evaluation of the effectiveness of specific forms and methods of working with youth in the conditions of war and post-war development of Ukrainian society. It is promising to analyze the effectiveness of modern forms of work with youth and the development of comprehensive programs of civic and national-patriotic education, taking into account the influence of the digital environment.

Keywords: national consciousness, civic consciousness, work with youth, social activity, volunteering, civic position, patriotic education

Постановка проблеми. У контексті сучасних соціально-політичних змін особливого значення набуває процес формування свідомого громадянина, який поєднує в собі глибоке усвідомлення національних цінностей із активною участю в суспільному житті. Саме тому проблема взаємозв'язку національної та громадянської свідомості молоді є надзвичайно актуальною, адже молоде покоління є стратегічним ресурсом держави, здатним забезпечити її стійкість, поступальний розвиток і демократичне майбутнє.

Підвищений науковий інтерес до цієї проблематики пояснюється тим, що національна та громадянська свідомість не існують автономно, а формують взаємопов'язані складові структури особистості. Національна свідомість сприяє становленню ідентичності, збереженню культурної спадщини та формуванню ціннісних орієнтацій молоді, тоді як громадянська свідомість забезпечує розвиток відповідальності за долю суспільства, готовність до участі в громадському житті, дотримання правових норм і демократичних принципів. Усвідомлення механізмів їх взаємодії створює підґрунтя для цілеспрямованого впливу на процес формування цілісної, соціально зрілої особистості, здатної гармонійно реалізовувати себе як у національному, так і в громадянському вимірах.

Актуальність дослідження взаємозв'язку національної та громадянської свідомості також визначається практичними потребами роботи з молоддю. У межах освітніх, культурно-просвітницьких і громадських ініціатив дедалі більшої ваги набуває комплексний підхід, спрямований на одночасний розвиток патріотизму, громадянської активності, соціальної відповідальності та критичного мислення. Відсутність ґрунтового наукового осмислення цього взаємозв'язку ускладнює розроблення ефективних виховних стратегій, програм і методик, спрямованих на формування високого рівня моральної культури та соціальної компетентності молоді.

Отже, дослідження взаємозв'язку національної та громадянської свідомості є важливим як у теоретичному, так і в практичному аспектах, оскільки воно дозволяє сформулювати науково обґрунтовані підходи до виховання свідомої, відповідальної та соціально активної молоді, здатної брати активну участь у розбудові демократичного суспільства та зміцненні держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика взаємозв'язку національної та громадянської свідомості в контексті роботи з молоддю знайшла

ISSN 2786-4952 Online

відображення в працях низки вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, В. Безпалько аналізує становлення громадянської свідомості молоді та її роль у демократичному суспільстві. О. Смоляр розглядає інтеграцію національної та громадянської освіти в освітній процес як засіб формування активної соціальної позиції. Н. Бабанська акцентує увагу на соціально-психологічних умовах розвитку громадянської активності та національної ідентичності молоді, тоді як Л. Павленко досліджує педагогічні умови формування громадянських компетентностей у контексті національної самосвідомості.

Серед зарубіжних науковців доцільно відзначити Б. Андерсона, який розкриває механізми формування національної ідентичності через колективні символи та культурні практики. Дж. Дьюї обґрунтовує взаємозв'язок освіти, демократичних цінностей та активної громадянської участі. Е. Еріксон досліджує проблему розвитку ідентичності, зокрема національної та громадянської, у процесі особистісного становлення. Дж. Бенкс концентрує увагу на громадянській освіті та інтеркультурному вихованні, а М. Нуссбаум аналізує формування глобальної громадянської свідомості через гуманістичні цінності і критичне мислення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблемам національного, громадянського та патріотичного виховання, у сучасних дослідженнях недостатньо висвітлено **взаємозв'язок національної та громадянської свідомості молоді** як цілісного соціально-педагогічного явища. Переважно ці феномени розглядаються окремо, без урахування їх взаємодоповнювального характеру в процесі становлення особистості.

Малодослідженим залишається питання **ролі роботи з молоддю** у формуванні національної й громадянської свідомості, а також відсутнім є узагальнений підхід до визначення форм і напрямів діяльності, що забезпечують їх розвиток у взаємозв'язку. Зазначене зумовлює потребу в подальшому теоретичному аналізі проблеми та уточненні наукових підходів, що й визначає спрямованість дослідження.

Метою статті є **аналіз сутності та взаємозв'язку національної і громадянської свідомості молоді**, а також визначення ролі роботи з молоддю у процесі їх формування.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**: проаналізувати наукові підходи до визначення понять «**національна свідомість**» і «**громадянська свідомість**», розкрити зміст і взаємозв'язок національної та громадянської свідомості в становленні особистості молоді, визначити значення та напрями **роботи з молоддю** у формуванні національної й громадянської свідомості, охарактеризувати основні форми та методи діяльності, спрямовані на розвиток національної та громадянської свідомості молоді, **проаналізувати вплив воєнних подій на формування національної та громадянської свідомості молоді та визначити особливості роботи з молоддю в умовах воєнного часу.**

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку суспільства, що характеризується активними процесами державотворення, європейської інтеграції, утвердження демократичних принципів і зростанням значення громадянського суспільства, справляє суттєвий вплив на систему виховання та соціалізації молоді. В умовах глобалізації, розширення інформаційного простору та підвищення рівня соціальної мобільності особливої актуальності набуває питання формування національної й громадянської свідомості молодого покоління як важливої передумови його соціальної зрілості, відповідальності та активної життєвої позиції. Зазначена проблема набуває особливої ваги в контексті сучасних воєнних, політичних і соціальних викликів, з якими стикається українське суспільство. За таких умов зростає потреба у вихованні особистості, спроможної до усвідомлення власної національної ідентичності, збереження та шанування історико-культурної спадщини, дотримання демократичних цінностей і прояву активної громадянської позиції, що передбачає готовність до участі в суспільно значущій діяльності та відповідальність за майбутній розвиток держави.

У сучасних наукових дослідженнях проблему формування національної та громадянської свідомості молоді розглядають як важливу ланку соціально-політичного розвитку суспільства. Національна свідомість трактується як усвідомлення індивідом своєї належності до певної нації, прийняття її історичних і культурних цінностей, мови, традицій та символів, що створює базу для національної ідентичності [4]. Таке розуміння підтверджують сучасні дослідження, які висвітлюють національну ідентичність як основу громадянської культури молоді [4].

На думку О. Жаровської, національна ідентичність є однією зі складових громадянської культури студентської молоді, де поняття «національна свідомість», «національна самосвідомість» та «національна ідентичність» часто розглядаються як взаємопов'язані утворення [2]. Важливо відзначити, що національна свідомість не лише забезпечує психологічну основу приналежності до нації, але й сприяє формуванню громадянської позиції молоді особистості.

Громадянська свідомість, у свою чергу, визначається як система знань, цінностей і переконань, що містить не лише розуміння прав і обов'язків, але й готовність практично реалізовувати їх через участь у громадському житті, політичних процесах та соціальних ініціативах. Дослідження показують, що громадянська ідентичність студентської молоді є важливим чинником національної солідарності, особливо в умовах воєнного часу, коли мобілізація активної громадянської позиції стає ключовою для єдності суспільства [3].

У контексті сучасних суспільних змін активна громадянська позиція молоді набуває особливого значення як показник розвитку демократичного суспільства. Науковці наголошують, що громадянська активність молодого покоління відіграє важливу роль у формуванні громадянського суспільства та підтримці демократичних процесів [6].

Дослідження підкреслюють також взаємозв'язок між громадянською свідомістю та патріотизмом молоді, особливо з огляду на мобільність студентів у сучасному світі. Так, О. Волянчук та Х. Притула аналізують, як академічна мобільність впливає на формування громадянської свідомості та патріотичних почуттів молодих людей [1].

Дослідження психологічних аспектів громадянської ідентичності студентської молоді показують, що розуміння та усвідомлення цінностей, рис особистості й соціальної відповідальності тісно пов'язані з процесами становлення громадянської позиції [7]. Сучасний підхід до вивчення громадянської ідентичності допомагає визначити ключові механізми, що сприяють формуванню громадянської активності молоді та її готовності до участі в суспільно-політичному житті.

Узагальнення наукових даних дозволяє стверджувати, що поняття національної свідомості в сучасній літературі трактується як багатовимірне соціально-психологічне явище. Воно відображає усвідомлення особистістю своєї належності до нації, прийняття її історичних, культурних та духовних цінностей, мови, традицій і символів. Аналіз наукових праць свідчить про відсутність єдиного універсального визначення цього поняття, що зумовлює різноманітність підходів до його інтерпретації.

Систематизація наукових поглядів дозволяє виділити кілька методологічних підходів до розуміння сутності національної свідомості. Соціологічний підхід розглядає її як прояв колективного самосприйняття нації та усвідомлення спільності історичних, культурних і соціальних цінностей. Психологічний підхід акцентує увагу на внутрішніх переконаннях особистості, її ціннісних орієнтаціях, національних почуттях та самореалізації в контексті національної ідентичності. Педагогічний підхід підкреслює важливу роль процесів виховання, навчання та соціалізації, орієнтуючись на інтеграцію знань, емоційного досвіду та практичної діяльності.

Розгляд цих підходів дає підстави вважати, що національна свідомість є динамічним і залежним від соціальних умов явищем. Формування національної свідомості молодого покоління визначається сукупністю взаємопов'язаних чинників, одним з яких є сімейне виховання, яке забезпечує передачу національних традицій, цінностей і культурної пам'яті. Значну роль відіграє освітнє середовище – заклади загальної середньої, вищої та позашкільної освіти, що забезпечують систематичне знайомство молоді з історією, мовою, культурою та правами громадянина.

Велику роль у формуванні національної ідентичності відіграють медіа та інформаційний простір, зокрема сучасні засоби масової інформації, соціальні мережі та освітні платформи. Не менш важливими є участь молоді в громадській діяльності та волонтерських ініціативах, що сприяє закріпленню національних цінностей у поведінковій та мотиваційній сферах. Соціокультурне середовище, представлене національними традиціями, святами, культурними подіями та

символікою, підтримує усвідомлення своєї належності до національної спільноти.

Таким чином, формування національної свідомості молоді відбувається в умовах взаємодії сімейного, освітнього, соціального та культурного середовищ, що забезпечує цілісний розвиток національної ідентичності, патріотизму та соціальної відповідальності.

Водночас національна свідомість тісно пов'язана з іншими складовими світогляду особистості. У процесі соціалізації молоді вона інтегрується з формуванням громадянської свідомості, яка визначає характер взаємодії особистості з державою, суспільством і правовим простором. У зв'язку з цим доцільно звернутися до аналізу громадянської свідомості та основних підходів до її трактування.

Громадянська свідомість визначається як рівень усвідомлення особистістю своїх прав, обов'язків і відповідальності перед суспільством та державою, а також готовність брати активну участь у суспільному житті, дотримуватися законів і сприяти розвитку демократичних інституцій. Вона формує соціально відповідальну поведінку та активну громадянську позицію молоді.

Наукові джерела демонструють різноманітність підходів до трактування громадянської свідомості. Соціологічний підхід розглядає її як прояв громадянської ідентичності та соціальної активності, здатності діяти відповідно до суспільних норм і правових вимог. Психологічний підхід підкреслює внутрішню готовність особистості брати участь у житті громади, усвідомлювати відповідальність за наслідки власних дій та приймати рішення на основі моральних і правових принципів. Педагогічний підхід акцентує увагу на виховних аспектах формування громадянської свідомості, підкреслюючи важливість активних методів навчання, громадських проєктів, участі молоді в самоврядуванні та волонтерській діяльності.

Загалом, громадянська свідомість, подібно до національної, формується під впливом комплексу соціальних, освітніх та культурних чинників. До них належать сім'я та родинне виховання, що закладають основи моральних цінностей і поваги до соціальних норм; освітнє середовище, що забезпечує громадянську освіту через навчальні програми, дискусії, дебати та інтерактивні заняття; громадська та волонтерська діяльність, яка сприяє розвитку соціальної активності; діяльність соціальних і культурних інститутів; а також інформаційне середовище та сучасні медіа, які формують уявлення молоді про громадянські права, обов'язки та моделі громадянської участі.

Отже, формування національної та громадянської свідомості молоді є складним, взаємопов'язаним і багатофакторним процесом, що вимагає системного, науково обґрунтованого підходу у сфері роботи з молоддю.

Водночас результативність формування національної й громадянської свідомості молодого покоління значною мірою визначається рівнем цілеспрямованості та системності роботи з молоддю, яка виступає важливим механізмом

ISSN 2786-4952 Online

соціалізації, виховання та залучення молодих людей до активної участі в суспільному житті. У зв'язку з цим особливої наукової уваги потребує осмислення ролі роботи з молоддю в процесі становлення національної та громадянської свідомості.

Здійснення системної роботи з молоддю створює сприятливі умови для усвідомлення молодими людьми своєї належності до національної спільноти, розвитку поваги до історії, культури, мови та традицій українського народу.

Участь у культурно-просвітницьких заходах, національно-патріотичних проєктах, тематичних акціях і форумах дає молоді змогу не лише засвоювати знання про національну спадщину, а й емоційно переживати власну причетність до нації, що є важливою передумовою формування національної ідентичності. Поряд із цим робота з молоддю відіграє провідну роль у розвитку громадянської свідомості, оскільки сприяє засвоєнню норм і цінностей демократичного суспільства, усвідомленню прав та обов'язків, формуванню правової культури й навичок соціальної взаємодії. Участь молоді в органах самоврядування, діяльності громадських організацій, волонтерських ініціативах, соціальних і громадянських проєктах формує досвід практичної громадянської участі, відповідальності за спільні рішення та готовності до активної діяльності на користь суспільства.

Важливим напрямом роботи з молоддю є створення простору для само-реалізації, розвитку ініціативності та критичного мислення. У межах неформальної освіти, тренінгів, дискусійних платформ, дебатів і проєктної діяльності молоді люди набувають умінь аргументовано висловлювати власну позицію, відстоювати демократичні цінності та брати участь у розв'язанні соціально значущих проблем. Це сприяє формуванню активної громадянської позиції та готовності до відповідальної участі в суспільно-політичному житті.

Окрім того, робота з молоддю є важливим механізмом інтеграції національної та громадянської свідомості. Поєднання патріотичного виховання з розвитком громадянської активності сприяє формуванню цілісної моделі особистості, у якій національні цінності становлять основу громадянської відповідальності, а громадянська діяльність є практичним виявом національної ідентичності.

Такий підхід набуває особливої актуальності в умовах сучасних суспільних викликів, коли рівень свідомості та активності молоді значною мірою визначає стійкість і перспективи розвитку держави.

Робота з молоддю є одним із основних чинників формування національної та громадянської свідомості, оскільки забезпечує цілеспрямований, системний і практико-орієнтований вплив на становлення цінностей, установок і моделей поведінки молодого покоління. Її ефективна реалізація потребує скоординованої взаємодії державних інституцій, освітніх закладів, громадських організацій і місцевих спільнот, що створює передумови для виховання свідомої, відповідальної та соціально активної молоді.

Ефективність стратегій роботи з молоддю, спрямованих на формування національної та громадянської свідомості, безпосередньо залежить від упровадження комплексної системи науково обґрунтованих принципів. Ці принципи виступають не лише методологічним підґрунтям, а й гарантом цілісності, послідовності та кінцевої результативності виховного впливу. Системна реалізація цих засад дає змогу консолідувати зусилля суб'єктів молодіжної політики для стимулювання розвитку ціннісних орієнтацій, активної громадянської позиції та глибоко усвідомленої національної ідентичності підростаючого покоління.

Фундаментальним складником цього процесу є принцип ціннісної орієнтації, який передбачає цілеспрямоване конструювання стійкої ієрархії національних, громадянських та демократичних цінностей у свідомості молоді. У межах цього принципу акцент переноситься з суто когнітивного засвоєння історичних, культурних чи правових знань на процес інтерналізації цих здобутків, тобто перетворення їх на особистісно значущі внутрішні орієнтири. Відтак, виховна робота трансформується в простір розвитку патріотизму, поваги до національної спадщини та почуття персональної відповідальності за майбутнє держави. Саме аксіологічний фундамент визначає здатність молодої людини діяти в інтересах суспільства, інтегруючи національну самосвідомість у загальну структуру громадянської культури.

Ефективність зазначеного процесу неможлива без дотримання принципу суб'єктності молоді, який ґрунтується на парадигмі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, де молода людина є автономним і активним учасником соціальних трансформацій. Відмова від сприйняття молоді як пасивного об'єкта виховного впливу на користь визнання її рівноправним партнером дозволяє стимулювати ініціативність та здатність до прийняття самостійних рішень. Залучення молодих людей до процесів стратегічного планування, реалізації та верифікації молодіжних програм не лише розвиває їхню громадянську зрілість, а й формує глибоке відчуття причетності до державотворчих процесів, що є важливим для демократичного розвитку суспільства.

Дієвим інструментом реалізації окреслених завдань є принцип інтеграції формальної й неформальної освіти. Сучасний освітній простір вимагає синергії між інституційною системністю, притаманною формальній освіті, та гнучким, практико-орієнтованим потенціалом неформальних освітніх практик. Якщо формальне навчання забезпечує наукову ґрунтовність знань про державні та національні інститути, то неформальний сектор створює унікальні умови для розвитку критичного мислення, м'яких навичок (soft skills) та набуття безпосереднього досвіду громадянської участі. Така інтеграція дозволяє формувати національну свідомість як багатогранне утворення, де когнітивна обізнаність гармонійно поєднується з емоційно-ціннісним сприйняттям та стійкими поведінковими паттернами.

Логічним продовженням інтеграційних процесів є принцип діяльнісного підходу, згідно з яким формування ідентичності відбувається через безпо-

середню включеність особистості в суспільно значущу практику. Національна та громадянська свідомість не можуть бути сформовані суто в теоретичній площині; вони потребують апробації в реальних умовах соціальної дії. Участь у волонтерському русі, молодіжному самоврядуванні, громадських та патріотичних ініціативах дозволяє конвертувати отримані знання у практичний досвід. Саме через діяльність відбувається кристалізація ціннісних орієнтирів, розвиток соціальної відповідальності та готовності до активного захисту інтересів громади й держави.

Завершальною ланкою в цій системі є принцип партнерства, що охоплює взаємодію в трикутнику «держава – громада – молодь». Створення ефективного соціального середовища для розвитку молоді потребує консолідації зусиль державних інституцій, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства. Таке багатостороннє партнерство забезпечує не лише ресурсну підтримку молодіжних проєктів, а й створює простір для відкритого діалогу та взаємної відповідальності. Реалізація цього принципу сприяє підвищенню рівня довіри молоді до державних інституцій та стимулює сталий розвиток громадянської активності, що є запорукою національної безпеки та стабільності.

Узагальнюючи вищевикладене, слід підкреслити, що системне поєднання принципів ціннісної орієнтації, суб'єктності, інтеграції освітніх форм, діяльнісного підходу та стратегічного партнерства створює цілісну методологічну платформу для роботи з молоддю. Такий підхід забезпечує не лише передачу культурно-історичного коду, а й розвиток адаптивної, свідомої та соціально відповідальної особистості, здатної стати рушійною силою прогресивних суспільних змін.

Зазначені принципи роботи з молоддю окреслюють методологічну основу цілеспрямованого формування національної та громадянської свідомості в умовах відносної соціальної стабільності та прогнозованості суспільного розвитку. Вони дозволяють вибудовувати системну виховну та соціально-педагогічну діяльність, орієнтовану на поступове засвоєння молоддю національних цінностей і громадянських норм.

Реалізація завдань формування національної та громадянської свідомості молоді потребує застосування комплексу взаємопов'язаних форм і методів роботи, які забезпечують цілісний, системний і практико-орієнтований вплив на ціннісну, когнітивну та діяльнісну сфери особистості. Ефективність такої діяльності визначається не окремими заходами, а узгодженим поєднанням освітніх, виховних, соціальних і культурних практик, спрямованих на активне залучення молоді до суспільного життя.

Однією з базових форм роботи є **освітні форми**, що реалізуються в межах формальної та неформальної освіти. До них належать лекції, інтерактивні заняття, курси громадянської освіти, тренінги з прав людини, демократичного врядування, історії та культури України. Такі форми сприяють формуванню

системи знань про національні цінності, державні інститути, права й обов'язки громадян, створюючи когнітивне підґрунтя для розвитку національної та громадянської свідомості. Водночас ефективність освітніх форм значно зростає за умови використання активних методів навчання, зокрема дискусій, дебатів, аналізу кейсів і проблемно-орієнтованого навчання, що стимулюють критичне мислення та усвідомлену громадянську позицію.

Важливе місце у формуванні національної та громадянської свідомості займають **діяльнісні форми та методи**, які ґрунтуються на принципі безпосередньої участі молоді в суспільно значущій діяльності. Волонтерська діяльність, участь у молодіжному самоврядуванні, реалізація соціальних і громадянських проєктів, залучення до ініціатив громадського спрямування дозволяють молодим людям на практиці реалізовувати національні й громадянські цінності. Саме через діяльність відбувається закріплення відповідальності, солідарності, готовності діяти в інтересах громади та держави, що сприяє переходу від декларативних переконань до стійких моделей соціально відповідальної поведінки.

Значний виховний потенціал мають **культурно-просвітницькі форми роботи**, спрямовані на актуалізацію історичної пам'яті, національних традицій і символів. Проведення тематичних заходів, присвячених пам'ятним датам, національним святкам, культурним подіям, організація виставок, творчих зустрічей, мистецьких проєктів сприяють емоційно-ціннісному переживанню національної належності. Такі форми роботи відіграють важливу роль у формуванні позитивного образу національної ідентичності та зміцненні патріотичних почуттів молоді.

Окрему групу становлять **комунікативні та діалогові форми**, які забезпечують розвиток навичок соціальної взаємодії, толерантності та демократичного діалогу. Молодіжні форуми, круглі столи, публічні обговорення, діалогові платформи та дебатні клуби створюють простір для обміну думками, формування власної позиції та усвідомлення плюралізму поглядів. Участь у таких формах сприяє розвитку громадянської культури, здатності до аргументованого відстоювання своїх переконань і конструктивної взаємодії в межах громадянського суспільства.

В умовах цифровізації суспільства зростає значення **інформаційно-комунікаційних форм і методів роботи з молоддю**. Використання соціальних мереж, онлайн-платформ, цифрових освітніх ресурсів і медіапроєктів дозволяє поширювати національні та громадянські цінності в молодіжному середовищі, формувати медіаграмотність і здатність до критичного сприйняття інформації. Особливої актуальності ці методи набувають у контексті інформаційної безпеки та протидії дезінформації, що є важливим складником громадянської свідомості в сучасних умовах.

Таким чином, форми та методи роботи з молоддю у формуванні національної та громадянської свідомості мають комплексний характер і

ISSN 2786-4952 Online

передбачають поєднання освітніх, діяльнісних, культурно-просвітницьких, комунікативних та цифрових практик. Їх узгоджене застосування забезпечує не лише передачу знань і цінностей, а й створює умови для практичного набуття досвіду громадянської участі, що є необхідною передумовою становлення свідомої, соціально відповідальної та активної молоді.

Визначені принципи роботи з молоддю та окреслені форми і методи їх практичної реалізації дозволяють вибудувати цілісну систему формування національної та громадянської свідомості в умовах відносно соціальної стабільності. Водночас сучасна українська дійсність засвідчує, що зазначені процеси розгортаються в ситуації глибоких суспільних трансформацій, спричинених війною, яка істотно впливає на ціннісні орієнтації молоді та зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до роботи з нею.

Сучасний український контекст переконливо свідчить, що на ці процеси істотно впливають і потужні зовнішні чинники, які здатні не лише коригувати, а й суттєво прискорювати або трансформувати становлення ціннісних орієнтацій молоді. Одним із таких визначальних чинників є війна, яка радикально змінює соціальні умови життєдіяльності, актуалізує базові екзистенційні цінності та значно посилює роль особистісного вибору, відповідальності й громадянської активності. У цьому зв'язку особливої актуальності набуває аналіз війни як чинника переосмислення національної та громадянської свідомості молоді.

Війна постає як надзвичайно потужний соціальний і ціннісний виклик, що істотно впливає на процеси формування та трансформації національної й громадянської свідомості молодого покоління. У ситуації воєнного протистояння загострюються питання національної ідентичності, особистої та колективної відповідальності, солідарності й належності до спільноти, що змушує молодь по-новому осмислювати власне місце й роль у житті держави та суспільства. Для багатьох молодих людей ці процеси набувають не теоретичного, а практичного виміру, оскільки пов'язані з реальним досвідом участі в подіях загальнонаціонального значення.

Одним із найбільш очевидних наслідків війни стало суттєве зростання волонтерської активності, у якій молодь відіграє провідну роль. Волонтерство в умовах війни виходить за межі епізодичної допомоги та набуває системного характеру, охоплюючи підтримку Збройних сил, допомогу внутрішньо переміщеним особам, участь у гуманітарних, медичних та інформаційних ініціативах.

Для молодих людей така діяльність стає формою практичної реалізації громадянської відповідальності та солідарності, сприяє усвідомленню взаємозв'язку між власними діями та загальнонаціональними цілями. Набутий у волонтерській діяльності досвід співучасті, взаємодопомоги та самопожертви суттєво впливає на формування громадянської зрілості й активної життєвої позиції молоді.

Воєнні події значно посилюють процеси громадянської солідарності, що проявляються в згуртованості суспільства, готовності до взаємної підтримки та

спільних дій задля захисту держави. Для молоді цей досвід є важливим чинником формування відчуття колективної відповідальності та співпричетності до долі країни. Участь у спільних ініціативах, громадських кампаніях, локальних спільнотах взаємодопомоги сприяє усвідомленню цінності єдності та довіри, що, у свою чергу, зміцнює як громадянську, так і національну свідомість, інтегруючи їх у цілісну систему цінностей і моделей поведінки. Війна істотно впливає на зміст і структуру національної ідентичності молоді, надаючи їй більш чітких, усвідомлених і ціннісно насичених форм. У воєнних умовах національна ідентичність перестає бути формальною або декларативною й набуває глибшого, екзистенційного змісту, пов'язаного з питаннями свободи, гідності, безпеки та збереження державності. Молодь дедалі частіше усвідомлює національну належність як джерело особистої та колективної стійкості, що виявляється в зростанні інтересу до історії, культури, мови, національних символів та переосмисленні власного ставлення до них як маркерів єдності й опору.

В умовах війни молодь виступає одним із основних ресурсів стійкості держави та суспільства. Її активна участь у волонтерських і громадських ініціативах, інформаційному спротиві, підтримці соціальної інфраструктури та локальних спільнот сприяє збереженню функціональної цілісності суспільства в кризових умовах. Водночас воєнний досвід актуалізує для молоді питання довгострокової відповідальності за майбутнє держави, формуючи готовність не лише до ситуативної участі, а й до тривалої громадянської активності, спрямованої на відновлення та розвиток країни в повоєнний період.

Відтак, можна стверджувати, що війна постає не лише як деструктивний фактор, а й як потужний чинник переосмислення та поглиблення національної й громадянської свідомості молоді. Вона актуалізує цінності солідарності, відповідальності та активної громадянської позиції, сприяє трансформації національної ідентичності та посиленню ролі молоді як суб'єкта суспільних змін. За таких умов робота з молоддю набуває особливої значущості, оскільки має враховувати воєнний досвід як важливий ресурс формування свідомої, стійкої та соціально відповідальної особистості.

Висновки. У результаті здійсненого теоретичного аналізу встановлено, що формування національної та громадянської свідомості молоді є складним, багатовимірним і динамічним процесом, який відбувається під впливом соціальних, культурних, освітніх і політичних чинників. У сучасних умовах державотворення, демократичних трансформацій та воєнних викликів зазначений процес набуває особливої значущості, оскільки саме молоде покоління виступає ключовим ресурсом забезпечення стійкості, безпеки й подальшого розвитку держави.

З'ясовано, що в науковому дискурсі відсутнє єдине універсальне визначення понять «національна свідомість» і «громадянська свідомість», що зумовлює існування різних методологічних підходів до їх трактування. Водночас узагальнення наукових позицій дозволяє розглядати національну свідомість як

усвідомлення особистістю своєї належності до нації, прийняття її історичних, культурних і духовних цінностей, тоді як громадянська свідомість постає як система знань, переконань і установок, що визначає готовність особистості до відповідальної участі в суспільному житті та дотримання демократичних принципів. Доведено, що національна та громадянська свідомість молоді перебувають у тісному взаємозв'язку й взаємодоповнюють одна одну в процесі становлення особистості. Національна свідомість формує ціннісно-ідентифікаційне підґрунтя громадянської позиції, тоді як громадянська свідомість забезпечує практичну реалізацію національних цінностей через активну соціальну діяльність, відповідальність і правосвідомість. Їхня інтеграція є необхідною умовою формування цілісної, соціально зрілої та активної особистості.

Обґрунтовано, що робота з молоддю виступає одним із провідних механізмів формування національної та громадянської свідомості, оскільки створює умови для цілеспрямованого виховного впливу, розвитку ініціативності, соціальної активності й громадянської відповідальності. Ефективність такої роботи значною мірою залежить від дотримання системи науково обґрунтованих принципів, зокрема принципів ціннісної орієнтації, суб'єктності молоді, інтеграції формальної та неформальної освіти, діяльнісного підходу й партнерства між державою, громадою та молоддю.

Визначено, що реалізація зазначених принципів потребує застосування різноманітних форм і методів роботи з молоддю, серед яких особливе значення мають неформальна освіта, молодіжне самоврядування, волонтерська та громадська діяльність, культурно-просвітницькі й національно-патріотичні ініціативи, а також проектна та дискусійна діяльність. Саме через практичну участь у суспільно значущих процесах відбувається закріплення національних і громадянських цінностей у поведінковій сфері молоді.

Особливу увагу приділено аналізу війни як потужного чинника переосмислення національної та громадянської свідомості молодого покоління. Установлено, що воєнні події суттєво посилюють процеси громадянської солідарності, сприяють зростанню волонтерської активності та трансформації національної ідентичності, надаючи їй більш усвідомленого, ціннісно насиченого й екзистенційного характеру. У цих умовах молодь виступає важливим суб'єктом суспільної стійкості, здатним до активної участі як у період кризових викликів, так і в процесах повоєнного відновлення держави.

Отже, формування національної та громадянської свідомості молоді потребує комплексного, системного й контекстуально чутливого підходу, що поєднує теоретичне осмислення, практичну роботу з молоддю та врахування сучасних суспільних викликів.

Подальші дослідження варто зосередити на емпіричному аналізі результативності окремих форм і методів роботи з молоддю в умовах воєнних викликів та повоєнної трансформації українського суспільства. Особливо актуальним є вивчення дієвості сучасних підходів до роботи з молоддю, а також

створення комплексних програм громадянського й національно-патріотичного виховання з урахуванням впливу цифрового середовища.

Література:

1. Воляннюк О. Громадянська свідомість і патріотизм молоді у контексті академічної мобільності / О. Воляннюк, Х. Притула // Науковий часопис УДУ ім. М. Драгоманова. – 2024. – № 35. – С. 54–64.
2. Жаровська О. Національна ідентичність як складова громадянської культури студентської молоді / О. Жаровська // Зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту. – 2022. – Вип. 2. – С. 182-190.
3. Журба К. Формування громадянської ідентичності студентів як умови національної солідарності у воєнний час / К. Журба, І. Шкільна // Новітня лінгвістика: КІІ імені Ігоря Сікорського. – 2023. – № 11. – С. 146-153.
4. Ісаєва (Яценко) Н.Ю. Громадянське суспільство і громадянська свідомість у сучасному світі / Н.Ю. Ісаєва (Яценко) // Філософія та політологія в контексті сучасної культури». – 2021. – Т. 13. – № 2. – С.35-41.
5. Ткаченко Г. Психологічні особливості громадянської ідентичності студентської молоді / Г. Ткаченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2025. – №1(21).17. – С. 122-126.
6. Участь молоді у розвитку громадянського суспільства в Україні : монографія / Ю.В. Палагнюк, Т.Б. Костєва, А.С. Соловійоваза. – Київ : Рада молодих вчених, 2021. – 176 с.

References:

1. Volianiuk O. & Prytula Kh. (2024). Hromadianska svidomist i patriotyzm molodi u konteksti akademichnoi mobilnosti [Civic consciousness and patriotism of youth in the context of academic mobility]. *Naukovyi chasopys UDU im. M. Drahomanova – Scientific journal of USU named after M. Drahomanova*, 35, 54–64 [in Ukrainian].
2. Zharovska O. (2022). Natsionalna identychnist yak skladova hromadianskoï kultury studentskoï molodi [National identity as a component of the civic culture of student youth]. *Zb. nauk. pr. Umans derzh. ped. un-tu – Collection. of science Umansky state avenue ped. University*, 2, 182-190
3. Zhurba K. & Shkilna I. (2023). Formuvannia hromadianskoï identychnosti studentiv yak umovy natsionalnoi solidarnosti u voiennyi chas [The formation of students' civic identity as a condition for national solidarity in wartime]. *Novitnia lnhvistyka: KPI imeni Ihoria Sikorskoho – Modern Linguistics: Ihor Sikorskyi KPI*, 11, 146-153 [in Ukrainian].
4. Isaeva (Iatsenko) N.Iu. (2021). Hromadianske suspilstvo i hromadianska svidomist u suchasnomu sviti [Civil society and civic consciousness in the modern world]. *Filosofiiia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury – Philosophy and political science in the context of modern culture*, 2, C.35-41 [in Ukrainian].
5. Tkachenko H. (2025). Psykholohichni osoblyvosti hromadianskoï identychnosti studentskoï molodi [Psychological features of the civic identity of student youth]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University*, 1(21).17, 122-126 [in Ukrainian].
6. Palahniuk Yu.V., Kostieva T.B., Soloviovaza A.S. (2021). *Uchast molodi u rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Youth participation in the development of civil society in Ukraine]*. Kyiv : Rada molodykh vchenykh [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 02.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.02.2026